

CLAUDIU GOGA

CLAUDIU GOGA

**MASELE ÎN SCENĂ
ȘI ÎN SALA DE TEATRU
(SECOLELE XX – XXI)**

**Editura UNIVERSITARIA
Craiova, 2021**

Referenți științifici:

Prof.univ.dr. Ludmila Patanjoğlu

Conf.univ.dr. Ștefan Caragiu Gheorghiuță

Copyright © 2021 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GOGA, CLAUDIU

Masele în scenă și în sala de teatru (secolele XX-XXI) / Claudiu Goga ;
pref.: conf. univ. dr. Călin Ciobotari. - Craiova : Universitaria, 2021

Conține bibliografie

ISBN 978-606-14-1793-3

I. Ciobotari, Călin (pref.)

792

© 2021 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

PREFAȚĂ

Adeseori, și o spun cu tot discernământul, cărțile regizorilor sunt mai interesante decât cele ale teatrologilor. Poate și pentru că, cel puțin așa cred eu, un bun regizor poartă în sine nu doar un veritabil actor, ci și un redutabil teoretician. Citiți studiile lui Liviu Ciulei, citiți auto-analizele lui Lucian Pintilie, citiți auto-biografia și portretistica lui Andrei Șerban sau atât de fertilele cercetări teatrale ale lui Alexa Visarion, Mihai Măniuțiu și alții, și vă veți convinge că există un dram de adevăr în ceea ce spun. Claudiu Goga, prin excelentul volum pe care îl supunem atenției, confirmă această predispoziție structurală a unor directori de scenă de a recurge la mijloace de exprimare din sferă teoretică împlinind astfel cercetările practice din scenă.

Cartea aceasta a lui Claudiu Goga se focusează asupra complexelor relații dintre mase și teatru, explorând o tematică ce rămâne actuală, dincolo de unele încercări care, din a doua jumătate a secolului XX, cel puțin în spațiul vestic european, au încercat să excludă masele, mulțimile, din domeniul dorit elevat al artei. În spațiul românesc, încă există crispări atunci când conceptele de artă și de masă sunt așezate alături, efect, desigur, al deceniilor comuniste în care îndoctrinarea și manipularea maselor prin artă era un deziderat programatic al liderilor timpului. Atunci când intelectualul român asociază mental cultura și masele, două repere majore, ambele inhibitorii, intervin inevitabil: Cântarea României, macro-eveniment național construit prioritar pe criteriile cantitativiste, și Cenaclul lui Adrian Păunescu; ambele, în numele culturii, antrenau masele.

Deși evitat, subiectul nu mi se pare deloc uzat sau depășit, cu atât mai mult cu cât facilizarea accesului din prezent la produsul cultural redeschide perspective noi asupra unor chestiuni precum „consumul cultural”, „industrializarea culturii”, „public digital” (sau „mase digitale”, sintagmă atent discutată de Goga) și așa mai departe. Pe de altă parte, raportul mase-teatru poate fi asumat și dintr-un alt punct de vedere: permanent, acest raport pare dublat de un altul, ce a făcut carieră în istoria teatrului: raportul individ-societate. Indiferent că suntem în teatrul antic, acolo unde individul se confrunta cu o paradoxală societate cerească, a zeilor, sau în teatrul modern ibsenian, indiferent că asistăm la crizele

individului din atâtea opere ale lui Shakespeare, sau la cele generate de sentimentul social al ratării din lumile lui Cehov, individul și societatea, unul și multiplul, individualul și generalul au întreținut mereu, în sfera teatrului, relații tensionate.

Cunosc de ani buni preocupările regizorului Claudiu Goga pentru studiul acestui tip de conflict și pentru tratarea spectaculară a tensiunilor sus amintite. În calitate de critic de teatru, am observat frecvent interesul pe care regizorul îl alocă maselor, asumate ca societate și aduse pe scenă, în spectacole precum *Rinocerii*, *Un dușman al poporului*, *Vizita bătrânei doamne* și altele. Volumul de față vine să împlinească, așadar, printr-o cercetare de tip teoretic, concluziile la care practicianul Claudiu Goga ajunsese în proiectele sale teatrale. Alegerea subiectului are la bază o necesitate reală a regizorului de a aprofunda structurile adânci ale unei teme mereu deschise, mereu surprinzătoare prin implicațiile pe care le produce în continuele modificări ale reliefulor culturale.

Dificultatea unei astfel de cercetări provine din multitudinea de domenii din care cercetătorul trebuie să își procure aparatele metodologice. Pe de o parte, avem, desigur, teoriile teatrale, pe de altă parte sunt obligatoriu de folosit câștigurile recente ale antropologiei, ale psihologiei (cu acel major capitol al acestei discipline, „psihologia maselor”), ale sociologiei moderne ce recalibrează permanent relația dintre individ și societate, ale filosofiei culturii și așa mai departe. Inevitabil, Claudiu Goga se plasează într-un câmp interdisciplinar, la confluența dintre teritorii pe care le parcurge temeinic, sintetizând, analizând și practicând o formă inspirată, suplă și funcțională, de esențializare metodologică.

Marele și neliniștitorul pariu al cărții de față îl reprezintă, credem, întrebarea legată de influența pe care masele au avut-o asupra artei teatrului. Arta nu e un „în sine”, cum uneori i-a plăcut omenirii să creadă, ci un „pentru sine”, nu e o cauză a comportamentului și preferințelor maselor, ci mai degrabă un efect al acestora. Situația e de regăsit în viața teatrală contemporană, acolo unde managerul și regizorul resimt tentația de a estima așteptările publicului dintr-o anumită comunitate și de a-și ralia creația la aceste așteptări ale ...masei. Uneori practica aceasta dă rezultate, oferind satisfacție spectatorului; de cele mai multe ori, însă, se ajunge la blocarea

spectatorului în propriile lui așteptări și la stagnarea pe termen lung a artei din respectiva comunitate.

Concret, regizorul întreprinde o cercetare detaliată asupra modului în care „masele au pătruns în teatru”, la începutul secolului trecut, prin intermediul a trei direcții majore: Teatrul Politic, Teatrul Documentar și Teatrul Epic. Și nu doar că au pătruns în teatru, dar au pretins și impus forme scenice de reprezentare a maselor. Claudiu Goga are în atenție aici în special așa numitele „scene de masă”, ale căror origini moderne le identifică în reformele Ducelui Georg al II-lea exersate la Teatrul din Meiningen. Cercetarea demonstrează, pas cu pas, explicit, modul în care un personaj devine tot mai prezent și mai puternic în arta spectacolului: personajul colectiv al ...maseilor. Odată cu el, se dezvoltă noi sensuri ale teatralității și, implicit, noi sensuri ale teatrului însuși, sensuri ce se regăsesc în chiar operele unor regizori contemporani. Ca o paranteză, regizorul Claudiu Goga, adept al distribuțiilor mari, specializat în manevre exacte și coerente ale unor mulțimi scenice, preocupat de estetici ale formei și de filosofii ale conținutului, este unul dintre ei.

În posteritatea lui Georg al II-lea, dar nu neapărat în legătură cu acesta, procesul va fi continuat de Stanislavski, care impune o profesionalizare a figurației și, ulterior, de Reinhardt, care e preocupat de teatralitatea mulțimilor, însă mai puțin de psihologia lor scenică. Studiul unor spectacole pe care îl întreprinde autorul volumului de față indică foarte exact dinamica în creștere a interesului pentru mase. Analiza Teatrului de Masă (nesuprapus Teatrului Politic sau Documentar și diferit de Teatrul Popular) este pasul următor al cercetării. Un foarte temeinic studiu de caz al spectacolului *Asediul palatului de iarnă* (regia Nikolai Evreinov) indică forța teribilă pe care o putea avea așa numitul Teatru de Masă (din distribuție făceau parte aproximativ 10.000 de „actori”) și fina, dar esențiala deplasare de nuanță de pe simplul „teatru de masă” pe „teatrul de masă în acțiune”. Teatrul Politic, de la Piscator și Maiakovski, până la mișcările teatrale de stânga din Marea Britanie și Statele Unite, reprezintă un alt palier al discuției, detaliat tratat în prezenta carte. În fine, un subcapitol consistent este dedicat Teatrului Documentar. „Reînnoirea teatrului depinde de reînnoirea maselor”, este una din concluziile juste pe care ni le propune Goga.

De mare interes mi se pare a fi și studiul influențelor maselor asupra artei teatrului de după cel de-al Doilea Război Mondial, cu o foarte consistentă și bine documentată discuție despre teatrul experimental american, dar și cu un studiu minuțios asupra unor formule mai mult sau mai puțin deghizate ale Teatrului Politic în creația unor regizori europeni precum Littlewood și Mnouchkine. De asemenea, noile forme de Teatru Documentar (cu subspeciile sale) din perioada postbelică se dovedesc a fi relevante pentru cercetarea de față; secțiunea se încheie cu o binevenită selecție pe care Claudiu Goga o face, furnizând o listă de texte de teatru documentar de la începutul anilor '90 și până în prezent. Teatrul de Masă, prin formulele sale recente (carnavalul, ceremonialul de deschidere a Jocurilor Olimpice, marile spectacole omagiale ș.a.m.d.) continuă să fie prezent și să genereze interes. Implicarea publicului (masa de spectatori) în spectacol, până la ștergerea granițelor dintre scenă și sală, indică și ea predispoziții contemporane de a oficializa o relație complicată și complexă dintre teatru și mase, dar, conchide autorul, este vorba despre o relație utilă teatrului pentru că îl deschide și îl diversifică.

În altă ordine de idei, avem de a face, e adevărat, cu o carte de teorie teatrală, însă una deschisă cultural, demnă de interes pentru cercetătorii din alte domenii preocupați de atât de vasta temă a maselor. El însuși un fin observator al societății, Claudiu Goga e mereu preocupat să iasă din zona de nișă a unei cercetări strict teatrale, generalizându-și discursul, probându-și teoriile prin apel la filosofii ale culturii și contribuind, fără îndoială, la acest subiect de cercetare deopotrivă incitant și neliniștitor pentru timpurile noastre.

Din punct de vedere teatral, utilitatea unei astfel de cărți e departe de a fi una eminentă teoretică. Destinatarul ei principal mi se pare a fi regizorul, pus frecvent în situația de a lua decizii ce implică raportarea la mase, de a organiza mase, de a seduce și, dacă e cazul, de a abandona mase. Sunt convins că și pentru actori o astfel de lectură își are gradul ei de relevanță: ce se întâmplă, psihologic și corporal, în interiorul unei mase scenice, cum se construiesc și deconstruiesc relațiile cu sine și cu ceilalți la nivelul unui personaj colectiv, în ce constă topirea individului în masă și a masei în individ – iată întrebări la care, parcurgând cartea, obții răspunsuri

pertinente. În plan teoretic, cartea de față reconfirmă deplina relativitate a conceptului de teatralitate, relativitate din care decurg tocmai posibilitățile de reinventare continuă a acestei arte. Am parcurs lucrarea lui Claudiu Goga și cu o grilă de lectură a criticului de teatru. Înclin să cred că privesc altfel acum personajele colective din marile spectacole ale lui Silviu Purcărete sau ale altor creatori care, explicit sau implicit, utilizează astfel de formule spectaculare.

Aș mai spune că avem de a face cu o carte care se citește cu plăcere și ușurință. Scriitura lui Claudiu Goga este fluentă, clară, cu un grad remarcabil de concizie. Străin de gratuite înflorituri stilistice, autorul preferă scrisul „la obiect”, fără ca prin aceasta să abdice de la toate acele ingrediente ce fac dintr-o carte una ce se citește pe nerăsuflăte. Sper ca volumul să aibă parte de o largă circulație, să fie citit și citat de cât mai multe ori. Altfel spus, să stârnească interesul ...maselor.

Călin Ciobotari

Cuvânt înainte

Pornind de la ideea că atunci când masele au pătruns în teatru, la începutul secolului al XX-lea, au făcut acest lucru prin trei genuri teatrale specifice (Teatrul Politic, Teatrul Documentar, Teatrul de Mase, toate înscrise în genul mai larg al Teatrului Epic) și prin trei modalități distincte (ca subiect, ca mijloc de expresie și ca public), care au fost înlesnite de estetica acestor genuri teatrale, lucrarea de față își propune o analiză detaliată a modului în care masele au influențat în mod direct și practic dezvoltarea artei teatrale în ultimii 120 de ani.

Pentru o bună sistematizare a informațiilor oferite și pentru ușurința receptării lor, cartea a fost structurată în două părți. Astfel, prima parte a lucrării, își propune, pe de o parte, analiza și descrierea condițiilor istorice, sociale și artistice care au făcut ca apariția maselor în teatrul începutului de secol XX să fie un fenomen organic, și pe de altă parte, analiza și descrierea modalităților prin care acest fenomen a influențat istoria teatrului, provocând o adevărată revoluție la nivelul genurilor teatrale, cu evidente consecințe asupra tuturor compartimentelor constitutive ale spectacolului de teatru, de la tehnica dramatică și stilul de joc actoricesc, până la relația actor-spectator și la arhitectura spațiului de joc și a clădirii teatrului, trecând prin scenografie și mijloacele de expresie. Cea de-a doua parte a lucrării continuă dezideratele cuprinse în prima parte, dar în perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial și până în ziua de astăzi, evidențiind pe de o parte continuitatea fenomenului de influență a maselor asupra artei teatrului, iar pe de altă parte modalitățile de dezvoltare și diversificare ale acestuia.

În mod firesc, pentru înțelegerea influenței pe care masele au avut-o asupra artei teatrului, o primă direcție de abordare va fi constituită simultan din analiza teoretică a acestor genuri teatrale și din analiza spectacologică a unor producții de teatru reprezentative, instrumentul utilizat fiind studiul de caz complet sau secvențial.

Dar pătrunderea maselor pe scenă, indiferent de genul teatral pe care l-au avut ca vehicul pentru acest lucru, a lansat oamenilor de teatru o nouă provocare. Aceasta a constat în găsirea sau inventarea unor forme de

reprezentare a maselor pe scenă. Analiza acestor forme de reprezentare se va constitui în cea de-a doua direcție de abordare, în vederea atingerii scopului lucrării. Pentru a face mai ușor abordabilă demonstrația noastră, vom inversa însă ordinea acestor două direcții de abordare prezentate mai sus.

Finalul lucrării va conține concluzii cu privire la fenomenul de influență a maselor asupra artei teatrului, în secolul al XX-lea, și în primele decenii ale secolului al XXI-lea. Tot în final, vom îndrăzni să facem câteva previziuni despre rolul rezervat maselor în era post-umană și despre modul în care acestea vor continua să influențeze arta teatrului într-un viitor relativ apropiat.

Volumul se dorește a fi un curs teoretic care să își aducă contribuția la dezvoltarea și diversificarea cunoștințelor studenților la regie, scenografie sau actorie cu privire la subiectele abordate, dar și o lucrare de cercetare științifică, suport pentru o posibilă viitoare istorie a teatrului din ultimii 120 de ani.

O ultimă observație care se impune: toate referirile din acest volum, privitoare la tipologia mulțimilor și la fenomenele ce au loc în interiorul lor, trebuie citite prin prisma modului în care au fost ele definite de către Elias Canetti și Gustave Le Bon în lucrările lor *Masele și Puterea*, respectiv *Psihologia Mulțimilor*.

Claudiu Goga